Varga Mónika: Feltéve de meg (nem) engedve: határozói igeneves szerkezetek és a sajátos jelentéstartalom

Az előadás témája az, hogy a 16–18. századi magánéleti regiszterben (levelezések, tanúvallomások) milyen variációs jellemzői, korlátai mutathatók ki a feltételességet kifejező szerkezeteknek – elsősorban a ha kötőszós és a korszakban jellemző határozói igeneves tagmondatoknak. Az igeneves szerkezetek esetében az ilyen típusú jelentés mindig komplex, elsősorban idő- és/vagy okviszony mellett alakul ki. A vizsgált időszakra az jellemző, hogy az igés és a határozói igeneves tagmondatok hasonló, egymásnak megfeleltethető funkciókat is betölthetnek, az igeneves szerkezetek igei kategóriákat vehetnek fel. A feltételes jelentéstartalom esetében ez főként a ’ha egyszer’, a jövőre vonatkozó, és a sorsra, Istenre bízott feltétel kifejezésekor igazolódott.

Feltárást igényel azonban az, hogy milyen független – időbeli, területi, társadalmi – tényezők befolyásolhatják a két szerkesztésmód közötti választást, s az igeneves változat használata jelezhet-e rendszerszerű összefüggést, kapcsolódást e tényezők valamelyikével. A variáció vizsgálatában különösen lényeges forrásnak számítanak azok a szövegtípusok, amelyek a leginkább felidézik a korabeli beszélt nyelvet. Az elemzés korpuszalapú a TMK levelezései és boszorkányperei alapján, kiegészítve a korszak más magánlevelezéseiből manuálisan gyűjtött adatokkal.

Gugán Katalin: Hogy lett *hogy?* A *hogy* kötőszó egy lehetséges grammatikalizációs útvonala

A *hogy* kötőszó eredetének levezetése során a nyelvtörténeti leírások Simonyi (1882: 16) vagy Klemm (1928-42: 546-548) magyarázatára építenek. Simonyi egy olyan változást feltételez, melyben a hogy eredetileg kérdő vagy vonatkozó névmásként szerepelt az alárendelt tagmondat élén *(Hallottam, "hogy (’hogyan’/’ahogyan’ zörgettek az ajtón.),* majd elhangsúlytalanodott. Klemm (1928-42: 547) két független főmondat egyesüléséből vezeti le a tárgyi és alanyi alárendelő mondatokban álló hogy-ot: *Hallottam. Hogy ('mi módon') dörgött! → Hallottam, hogy dörgött.* Előadásomban rámutatok az ilyen levezetésekkel kapcsolatos problémákra, és felvázolok egy másik útvonalat, melynek kiindulópontjában elsősorban a mond, ill. általában véve a közlésigék állnak. (Jellemzően ez az az igecsoport, amelynek a bővítményeként megjelenő mellékmondatban még akkor is szerepelhet olyan igealak, amely független főmondatban is állhat, ha egyébként az adott nyelvben kifejezetten élesen elkülönülnek a főmondatban és a mellékmondatban lehetségesen megjelenő igealakok, l. Cristofaro 2005: 54).

Az előadásban bemutatandó levezetés kiindulópontja, hogy eredetileg a mond, ill. egyéb közlésigék intranzitív szerkezetben jelentek meg *(így / úgy mond / parancsol / szól, hogy),* a *hogy* kötőszó tehát az *így / úgy* utalószó „párjaként” jelent meg az adott ige vonzataként megjelenő finit tagmondatban. Később ezeknek az igéknek a vonzatkerete megváltozott (feltételezve, hogy valóban ősibb az egyenes, mint a függő idézés, talán a függő idézés kialakulásával kapcsolatban), de a tranzitív struktúra megörökölte a hogy-ot mint kötőszót, és lehetőségként megmaradt az úgy utalószó is.

Dömötör Adrienne: "Nem arra való tanácsot adsz nekem, *ki* én hasznomra volna, hanem *aki* az te megéhezett hasad töltére" – vonatkozó névmási versengés a 16. században

A vonatkozó névmások használatának tendenciáit a különböző nyelvtörténeti korszakokban a többféleség, az ingadozások jellemzik. Maguk a változások már az ómagyarban megfigyelhetők, az innovatív formák elterjedése azonban hosszasan elhúzódik. A névmási alakok kétféle szempontból is versenyhelyzetbe kerülnek egymással. A jelen előadás ezek egyikével, az előtag nélküli és az a(z)- előtagos alakok versengésével foglalkozik, nyomon követve azokat a szociolingvisztikai folyamatokat, amelyek végül majd a szabályváltozás elterjedését eredményezik. Ennek során egyrészt összegzem a korábban megkezdett vizsgálataim eredményeit, másrészt foglalkozom az előzőekben kirajzolódott és azóta kidolgozott további szempontokkal is. Az utóbbiak között kiemelt helyet szánok azoknak a tanulságoknak, amelyek az élőnyelvközeli és a könyvnyelvi regiszterben megmutatkozó különbségekből vonhatók le.

A vizsgálat több elvi kérdést is felvet, illetve hozzájárul a megválaszolásukhoz. Ilyen például: a terjedési folyamatot leképező S-görbe felső tartományának mennyire kell megközelítenie a 100%-ot, hogy az innovatív forma elterjedése komplettnek legyen mondható? Továbbá: kimondható-e, hogy – amint a változások megindulásában – az elterjedésükben is az élőnyelv játssza a meghatározó szerepet?

Az élőnyelvközeli adatok forrásául a TMK-t használtam, a könyvnyelvi adatokat pedig a könyvnyomtatás kezdeti évtizedeinek különböző műfajú prózai műveiből gyűjtöttem.

Az előadások az NKFIH-OTKA K 116217 sz. pályázatának keretében készültek.